

Hüzünlü Bir Öykü...

“BEN” HAYALİ, ULUSAL KİMLİK VE TRAVMA*

Cem Kaptanoğlu

Alnına, fark ettirmeden boya sürülmüş 18 aylık bir çocuk, aynaya baktığında, duraksamadan elini alnındaki boya izine götürecektir. Oysa daha küçük bir çocuk ayna görüntüsündeki lekeye uzanır. Henüz kendisini, kendisinin veya bir başkasının imgesinden ayırt edememektedir. Aynadaki imgesinin, onun dışında, o almayan olduğunun farkında değildir. Büyük çocuk, aynadaki imgenin kim olduğu sorusuna, “ben”, “benim”, “benimki” yanıtını verecektir. Artık o, dış dünya ile ilişkisinden kaynaklanan, bölük pörçük yaşantılarını yansıtacağı bir “bütün”e kavuşmuştur. Gerçekte, hala parçalı olsa da, artık içinde bütünlük yanılmasıyla yaşayabileceği deri bir kabuğu vardır. Bu hayali bütünlük, dilde “ben” göstereni ile temsil edilir.

Aynadaki imgenin önünde duran “ben” (ego), gerçekten bütün, bir ve özerk midir? Yoksa aynadaki imgeye ben diyen ego, bir bütünlük yanılması içinde midir? Lacan’a göre, egonun narsisistik özdeşimleri ve dil içi edilme korkularından ve “Ötekinin söylemi”nden (bilinç dışı) kaçış çabasıdır. Ancak ego, gerçeklik tara-

findan sürekli içi edilme (yoksun bırakılmaktan) kaçamaz. Hem de “Ötekinin – büyük “Ö” ile ve dışarıdaki değil, öznenin içindeki Ötekinin – söyleminden (bilinç dışı) kurtulamaz. Dili sürçer, rüya görür, semptom verir. Uslu egolarımız için, dil sürçmeleri yorgunluktan, rüyalar saçma, semptomlar deliliktir ve anlaşılabilirliği gerekmez. İçerideki egoda yol açtığı bölünmeyi *Narsizm üzerine*’de Sigmund Freud, şöyle tanımlar ; “... çocukluğun narsisistik mükemmeliyetini elden çıkarmaya gönüllü yoktur. Büyüyüp de bir yandan başkalarının öğütleri diğer yandan kendi eleştirel yargısının uyarısıyla sarsıldığı için mükemmeliyeti artık koruyamaz hale gelince, onu bu kez yeni bir ben ideali biçiminde yeniden elde etmeye çalışır. İdeali olarak kendi önüne yansıttığı şey kendisinin kendi ideali olduğu, yitirilmiş narsisizmin yerine geçer.” Öznenin, “kendisinin kendi ideali” olduğu, yani narsisistik tümgüçlülük veya Nirvana’nın eksiksizliği durumunun, “yerine koyduğumuz şeylerle” tekrar yakalanabilmesi olanaksızdır. Bu durumda, “ben”, hep idealimden eksik olarak, hayali özdeşimleri ile tamamlanmaya, bütüne erişmeye çabalayacak, ancak sonuçta yine hep eksik kalacaktır. Bu bir

¹ Birikim, Haziran-Temmuz 2000, sayı 134 – 135, s. 87-91.

bakıma kendimizin kendi dışımızda aranmasıdır. Diğerleri ile kurduğumuz özdeşimler yoluyla, yine diğerlerinin gözünde-aynasında-kendimizi ideal olarak yeniden kurmayı arzularız. Zafer coşkusu kapıldığımız, ne yazık ki, her zaman kısa süren anlar, “ben” de ben ideali ile çakışacak bir nesnenin varlığına işaret eder.

Egonun bu hayali kuruluşu, ulusal, etnik, sınıfsal vb kollektif kimliklerimizin oluşumu için de geçerlidir. Bir ulusun da “önüne yansıttığı” kurgusal, sürekli kesilip yeniden yapıştırılan hayali özdeşimler toplamında; birlik, bütünlük, güç ve eksiksizliği aradığını söyleyebiliriz. Bir başka deyişle, ulusal kimliklerimiz, egolarımız gibi duygusal bağlanmanın en eski ve en ilksel biçimi olan özdeşleşme yoluyla kurulur. Aynadaki imgesini coşkuyla tanıyıp, “ben” diyen çocuk gibi, hepimiz bir haritanın önünde coşkuyla, “yurdum” demiş, bu yurdun sınır komşularını-düşmanlarını, nehirlerinin uzunluğunu, dağlarının yüksekliğini ezberlemek zorunda kalmışızdır. Yurt, bir toprak parçası olmasının ötesinde, ortak yaşanmışlıkları, kültürü, tarihi ile dinamik bir özdeşim imgesidir. Sınırları belli bir yurt ve bağımsız bir devlet, ancak dil ve kültürel ortaklıkları olan bir topluluğun varlığında ulusu oluşturabilir. Egonun kuruluşu ile paralellik kurarsak, çocuğun aynadaki imgesi, ancak, geçmiş, bugün ve gelecekle ilgili bir öykünün varlığında “ben” olarak tanınacaktır. A.D. Smith, *Milli Kimlik* adlı kitabında bu süreci şöyle tanımlamakta; “*Tarihi bellek ve çağrışımların mekanı haline gelir yurt; ‘bizim’ bilgilerimizin, azizlerimizin ve kahramanlarımızın yaşadıkları, çalıştıkları, dua edip savaştıkları yerdir. Bütün bunlar yurdu, yeryüzünde biricik kılar. Nehirleri, denizleri, gölleri, dağları ve kentleri ile ‘kutsal’ hale gelir yurt.*” Artık, “bu benim yurdum”dur. Ulus olma projesinin diğer malzemeleri ise, bayrak, para, marş, üniforma, anıt ve önemli günler (kutlama, yas) gibi simgelerdir.

Devletin ve onun kurguladığı kimlik hayaliyle özdeşleşenlerin, bu kimliğin kırılmasını hatta çatlattığını fark etmeleri, Türkiye’de faşizmin yükselişine yol açan en önemli nedenlerden biri olmuştur.

Ulusal tarihimiz “yazılmaktadır.” M. Kemal’in haklı olarak belirttiği gibi “tarih yazmak yapmaktan daha zordur.” Gerçekten, tarih ortaklaşa yapılır ve önceden belirlenmiş bir amacı yoktur. Fakat tarihi yazanlar genellikle iktidardakilerdir ve tarihi belli bir amaca yönelik yazarlar, hatta icad ederler. Topluluk üyelerinin ortak kimlik ve aidiyet duygularını güçlendiren, kültürel yakınlıkları vurgulayan, zaferler, kahramanlık hikayeleri ve ulusal benliği yaralamayacak şekilde süslenmiş, sulandırılmış yenilgi öyküleriyle, ulusu “tarihin öznesi” haline getiren bu tarih anlayışının en abartılı örneklerinden biri de bizim “milli tarihimizdir”. Aynada veya ötekinin gözünde tanınmak, onaylanmak isteyen “ben”in narsist söylemi gibi, “sen neymişsin be!” dedirtecek bir böbürlenme tonu vardır bu tarih anlayışında. Aralarında niceliksel farklılıklar olsa da milliyetçi ideolojilerin tümü, idealize edilmiş “biz böyleyiz”, “geçmişte de şöyledik” imgesini kurgulayıp, topluluğun bu imgeyle özdeşleşmesini isterler. Anderson *Hayali Cemaatler* adlı kitabında ulusu şöyle tanımlıyor; “*Ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Ulus, bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir. Çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır.*” Ve ekliyor “*Ulus egemen olarak hayal edilir.*” Bu egemen ulus imgesi, genellikle biricik ve özel olma yanı sıra ötekinin farklı olması teması üzerine kuruludur. Ancak kendi imgesiyle kıyaslamak için hep ötekine gereksinme duyulur. Ötekinin (başka uluslar) gözünde -aynada- onay aranır. Orada dışarıda her zaman bir öteki vardır ve ona seslenilir “duy sesimizi!” Egemen, tarihin öznesi ulus imgesi gibi, ben diyen, yani konuşan egolarımız, “şuyum, buyum, şöyledim, böyle olacağım” söylemiyle, idealize edilmiş bir imge olarak kurgulanırlar.

Öznenin hayal edilmesinin, ulusun hayal edilmesine

benzerliği, indirgemeci olmayan bir yaklaşımla ele alındığında, ulusal kimliklerin kuruluş dinamiklerini anlamamızı kolaylaştıracaktır. Aynı şekilde, bir topluluğun ulusal kimliğine yönelik tehdit, saldırı ve savaşların o topluluk üzerindeki travmatik etkisi, öznenin travmaya tepkileri çerçevesinde anlaşılabilir. “Ben” eyleminin öznesi olmadığını veya egemen olmadığını hatırlatan her engelleme, özellikle de travmatik yaşantılar, “ben”i güçsüzlüğü ile yüzleştirir. Her “ben” travma sonrasında, değişen düzeylerde, güçsüzlük, yetersizlik, kontrol kaybı, çaresizlik ve öfke duyguları yaşar. Travmatik bir olay ardından “ben”, travmayla hesaplaşmaya girişir. Yapmaya çabaladığı, narsisizmini, en az yaralayacak şekilde travmatik olayın öyküsünü yeniden yazmaktır. Sürekli tekrarlayarak, uykuda veya uyanırken tekrar tekrar yaşayarak, anlatarak, eğilip bükülmesi çok güç olan travmatik gerçekliği, “ben” imgesine sindirmeye çalışır. Travmatize olmuş “ben”, “yenilen pehlivandır” tekrar tekrar güreşmek ister. Başka bir deyişle, travmatik olayı, imgesel düzeyde tekrar tekrar kurarak, edilgen bir kurban rolünden, travmatik olayı, denetimine alabilmiş -yenmiş- veya “yıkılmamış ayakta kalmış”, etkin bir özne rolüne geçmek ister. Bu süreci yani travmayla hesaplaşma sürecini zorlaştıran önemli etkenlerden biri kişinin geçmişine ait travmatik anıların olmasıdır. Hele bunlar, sağlıklı şekilde hesaplaşıp sindirilmiş anılar değilse, güncel travmanın daha şiddetli yaşanmasına yol açarlar. Ulusal kimliğin kuruluşunda, ulusun geçmişte yaşadığı ortak travmatik anılar önemli rol oynar. Ulusça yaşanan güncel travmalarsa, etkilerini, bu anılardan oluşan zeminde, onların da enerjisiyle yüklenerek gösterirler.

Dağılan Osmanlı İmparatorluğu’nun ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucuları, Sevr’in parçalı haritasında tarihsel bir travma yaşadılar. Elindeki avucundaki yağmalanan “hasta adam” imgesi, belki o dönemde Anadolu’da yaşayan halkları pek fazla yaralamıyordu ama Cumhuriyet’in kuruluşunda, bu parçalanma korkusu, ulusal içdiş edilme korkumuz olarak, “imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle!” olmamızda, önemli rol oynadı. Tek bir yumruk olmalıydık.

Mozaik metaforu, kurucuları hep kızdırdı. İstenen “blok beton” olmamızdı. Tekrar güçten düşmeyi, hasta adam olmayı, toprağımızı, namusumuzu yitirmeyi istemiyorsak, bütünlüğümüzü tehdit eden her unsuru düşman bellemeliydik, belledik de. Ulus-devletimiz, sınıfsız olduğu gibi, etnik açıdan da katışıksızdı. Etnik grup çeşitliliği açısından dünyanın en zengin topraklarında kurulmasına rağmen, hepimiz tek bir etnik kökenden geliyorduk, yani, Türk’tük, Türkçe konuşmalıydık. Asker-sivil bürokrat kurucuların kurguladıkları bu ulusal kimlik imgesi, Türkiye’de yaşayan halkların tümünün özdeşim kurmalarının olanaksız olduğu bir imgeydi. Kürt, Arap, Ermeni, Rum, Çerkes vb. bu imgeye işte “ben”, “benim”, “benimki” diye mezdi. Ulus devletimizin ve hala bu yekpare, tek renk imgeyle, ötekilerin de özdeşleşip, bizden olmalarını bekleyenlerin en büyük açmazı da budur diyebiliriz. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin dondurulmuş bir ulusal kimlik imgesine takılıp kalması, bu imgeyle özdeşim kurmayanları sürekli travmatize etmesine yol açmıştır. Ulusal devletimiz, parçalı yapısını görmek istemeyen, kendi içindeki kendine yabancı söyleme kulak vermeye korkan, rüya görmemek için uyumayan, dili sürçmesin diye konuşmayan, katı, içgörü yoksunu bir egoya benzemektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti idealize ettiği bu imgenin peşinde koşmaya devam ettiği sürece, bölünmüş, parçalı yapısını görmezlikten gelecek “yabancı” parçalarını kendine benzetmeyi, göçürtmeyi, kaybetmeyi sürdürecektir. Devletin ve onun kurguladığı kimlik hayaliyle özdeşleşenlerin, bu kimliğin kırılmağını hatta çatladığını farketmeleri, Türkiye’de faşizmin yükselişine yol açan en önemli nedenlerden biri olmuştur. Artık böyle devam edilemeyeceği görülmek istenmemektedir. Çünkü ulusal kimliğimiz, bir bakıma bilinç dışı bir fantezi haline gelen, parçalanmayla ilgili tarihsel travmatik anılar ve korkular üzerine kurulmuştur. Ayrılıkçı Kürt hareketinin narsisistik ulusal kimlik imgemizi travmatize etmesi, bu ürkütücü bilinç dışı fantezileri alevlendirmiştir. Türkler olarak, sorunu, “yabancı” olanla bir arada nasıl yaşarız şeklinde formülize edemememiz, kimlik imgemizi tek tip malzemedan kurma kararlılığımız, özdeşim nesnelermizi gittikçe daha sert, bü-

külmez, donuk, kıpırtısız, bön nesnelere seçmemize yol açmaktadır. Doğal olarak bizler de gittikçe sertleşip donuklaşmaktayız. Oysa travmanın etkilerinden en kolay kurtulan veya en az etkilenen egolar, esneyebilen, kimlikleri diyalektik gelişim gösterebilen egolardır. Kendimize yeni bir ulusal kimlik imgesi kurmak ancak şu an varolan fosilleşmiş imgenin – kolajın parçalarını yapıştırarak “parçalanma korkumuzla” hesaplaşabilmemizle mümkündür. Ulusal kimlik imgemizin yapıştırıcısı olarak kullanılan bu travmatik anı, tarihin de gösterdiği gibi birleştirirci değil bölücüdür.

Görmezlikten gelme ustası egolarımızın, bütünlük yarılsamasını yıkan çatlağa, “yabancıya” verdiği ad; “Kürt realitesi”dir. Kürtleri “realite” olarak yeniden keşfetmek aslında devletin dil sürçmesidir. Kürtler, düne kadar sindirilebilir bir hayalken birden “realite” haline gelmişlerdir. Çünkü ulusal devletimiz yarılsamalarına öylesine sarılmıştır ki gerçeklikle teması ancak travmatik karşılaşmalarla mümkün olabilmektedir. Başka deyişle “reel” bizim için travmatik olandır. İstemese de fark etmek zorunda kaldığımızdır. Bu nedenle ne yazık ki, Kürtleri devletin gözünde “reel” kılının PKK olduğunun Kürtler ve Türkler olarak hepimiz farkındayız. Kürtler özdeşleşmeleri istenen ulusal kimlik imgesinde kendilerini yansıtan, kendilerini bulacakları bir şeyler görmek istiyorlar. Kürtlere ait bu parçayı görmelerine rağmen, Türklerin de bu yeni imgeyle “biz”, “bizim”, “bizimki” diyerek özdeşleşebilmelerini istiyorlar. Bu bir tanıma talebidir. Bu talebe verilen yanıt düne kadar “siz bizim karda yürüyen halimizsiniz” idi. Ötekinden onay beklerken, yok sayılmak, bireyi olduğu gibi ulusları da hırçınlaştırır. Varım-yoksun ekseninde bir çekişme ötekini acıtarak varlığın, yok ederek yokluğun kanıtlanmasına götürür. Bir yanda, adını, köyünü, ağacını, partisini, renklerini, gazetesini ve kendisini yok etme, diğer yanda, isyan, vurup kırma, kendini veya ötekini yakma.

Ulusal devletimizin tanıma talebini geri çevirmesi, Kürtleri, Türklerle yaşadıkları travmatik anıların ana temasını oluşturduğu, milliyetçi bir ulusal kimlik imgesi kurgulamaya itiyor. Bu biz-onlar ayrımının derinleşmesi,

düşmanlıkların pekişmesi demek. Öcalan, çocukluğundan başlayarak neyle özdeşim kuracağı konusunda kendisinin ve arkadaşlarının nasıl bocaladıklarını *Gerçeğin Dili ve Eylemi* adlı kitabında şöyle anlatıyor: “*Hatırlıyorum, ben de çocukluğumda ‘keşke ben böyle bir Kürt olmasaydım’ diyordum. Çok talihsiz bir aileden gelmişim, acaba kökenim Türklüğe dayanır mı? Bunu araştırıyordum. Benim de kökenimin Türklere dayanabileceğini düşünüyordum, sonra baktım ki böyle düşünen düşer.*” Önerinde birbirini dışlayan iki kimlik imgesi var ve Türklerin özdeşleştiğini seçmek bir Kürt için “düşmek” demek. Öcalan, “düşmemek” için Musa’nın izinden gittiğini belirtiyor. “*Kendinden daha fazla, başkasının olmuş bir halktı. Benim çabalarım biraz da lanetli bir kavmi bulunduğu uğursuz durumdan çıkmaya çağırıyordu....Benim girişimim Musa’nın Tur Sina Dağı’na kavmini çekme girişimidir. Evet, bizimki de öyle oldu, Cudi Dağı’na çekinceye kadar bin dereden su getirdik.*” Halkın kendi olması başkasından, ötekinden arınıp, kendisi için biçilmiş imge ile özdeşleşmesi ile olur. Bu bir saflaşma, kendini biricik hissetme olduğu gibi, milliyetçiliği de beraberinde getirir. Öcalan, Cudi’ye çekilse de bu kopuşun zorluğunu şöyle anlatıyor; “*Gerçek bir ikilem içinde dolanıp, durmak söz konusu. Yabancıların, işgalcinin ne kadar seni cezbeden yanları, yerleri, yaşamları olsa da sen tümünden ata ocağından kopamıyorsun.*” Öcalan, çocukluğunda Kürt olmanın “ben” imgesini yaraladığını, açık yüreklilikle anlatıyor. Kürt olmayı bir eksiklik, yoksunluk olarak yaşadığını veya eksikliği, iğdişi “Kürt olmakla” sembolize ettiğini anlatıyor. Ulusal tarihleri yanı sıra bireysel tarihlerinde de sıklıkla travmaya uğrayan, kendilerini, çaresiz, güçsüz, aciz, kandırılmış hisseden binlerce Kürt gencinin hangi kimlik uğraklarından geçtiklerinin ipuçlarını taşıması açısından Öcalan’ın kendi kimlik bocalaması ile ilgili aşağıda söyledikleri önemli. “*Onlardan kesin hesaplar soracağım. Bu büyüklerimiz böyledir, ellerinden bir şey gelmez. Çocukluğumda da ‘babam yine bir şeyler yapar, dayılarım var, onlar bir şeyler yapar’ diye düşünüyordum. Birkaç yıl sonra gördüm ki, baba ölmüş, dayı ölmüş. Babalarla, dayılarla bir şey yapılmaz.*”

Daha sonra dindarlığa yöneldim. Köyün imamı için ‘bu Allah’tan haber getiriyor. Gökyüzünden cennet ve cehennemden haber getiriyor, derdimize bir çare olabilir.’ Sonra baktım ki bu da ayrı bir bitişti. ‘Bundan bir şey çıkmaz’ dedim. Devletin okullarına da gittim. ‘Bu bizi yükseltir.’ diyordum. ‘Okumayı öğretir, devlettir.’ ‘Bu yolda sonuna kadar yürünebilir.’ dedim. Ama birkaç yıl sonra gördüm ki içinde düşüşümüz var. İçinde arsızlığımız var. İçinde utanç ve ölüm var.”

İşgal edilmiş bir yurt, zihinlerimizde, genellikle tecavüze uğramış bir ana metaforuyla simgelebilir. Yurt, namus gibi savunulur. Öcalan da bu metaforu sıklıkla kullanıyor. “Kürdistan’ın kendisini bir ana gerçeği gibi düşünmeliyiz. Kürdistan’ı ana toprak, anayurt gibi görerek, değerlendirerek ve özgürleştirerek anlam vermeliyiz.” Öcalan, çaresizlik, aldatılma, utanç, tecavüz, ölüm vb. travmatik yaşantılardan çıkarak bir isyanı örgütlerken, bu isyanla ulaşmak istediğini de şöyle anlatıyor; “İşte büyük Kürdistan ailesini insanlığın iyi bir ailesi durumuna getirmeye çalışıyorum... Böylece eriyen ve çok zayıf bir Kürt ailesinden, büyük Kürdistan ailesine bir sıçrama gerçekleşiyor.” Anası, işgalcilerin eline geçmiş, dağılan bir aile ve beklentileri boşa çıkaran değil, kurtarıcı bir baba imgesi, anlattıklarının zihinde canlandığı.

Travma, engellenme her zaman isyana yol açmıyor. Mağdur, saldırganla da özdeşleşebiliyor. Saldırganla özdeşleşmek travmanın “ben”inde açtığı yarayı, saldırganın yanında onun gücüne sığınarak sarma çabasıdır. Başka deyişle ezici gücüne, korku, çaresizlik ve imrenme ile tanık olduğu saldırganın ezip, hırpaladığı “ben”ini, saldırganla “biz” olarak tahkim etmektir. Kurban rolünden “egemen”, “özne” rolüne geçişin kestirme ama sorunlu bir yoludur. Kendisine yapılanları, saldırganın ödünç verilmiş gücüyle, başkalarına yapar. İğne yapılan çocuğun, bebeğinin iğnecisi olması gibi, yaşanan travma üzerinde denetim kurma çabasıdır. Ancak böyle bir özdeşim nesnesi ile, aranan dengeye ulaşılması olanaksızdır. Travmatize edilen insanlar, travmanın ruhsal dünyalarında yarattığı karma-

şadan, şaşkınlıktan kurtulmak için güvenilir bir yer, bir sığınak ararlar. Ruhlarındaki altüst oluşu yatıştırmak, başlarına geleni anlamlandırmak, insanların güvenilir, dünyanın güvenli bir yer olduğuna inanmak isterler. İşte bu insani ihtiyaç saldırganın kozudur. İşkenceciler bu nedenle “rahip” ve “şeytan” olarak bölünürler. Çünkü, travma mağduru böler. Bir yanıyla isyan eden, öfke duyan, diğer yanıyla bu altüst oluşu bitsin isteyen. Yani kaçar, susar, donakalır veya saldırganına sığınır. Öcalan, travmaya kendi istediği gibi yanıt verip, Cudi’ye çekilmeyenleri, şöyle tanımlıyor; “Şimdi Kürdistan yılanlarla doludur. Yani ağalar, beyler, işbirlikçilerin hepsi birer yılan, zaten ortalığı ajanlık doldurmuş. Köy korucularının hepsi yılan.”

Travma mağdurlarının tedavisinde kullanılan bazı yöntemlerden çıkarak, toplumsal travmaların açtığı yaraların nasıl sağaltılabileceği üzerine düşünebiliriz. Travmatize olmuş kişiler, travmanın etkilerinden, ancak tanık(lar) önünde travmatik yaşantılarını dile getirip, anlamlandırarak kurtulabilirler. Kurban öyküsünü anlatır ve anlaşıldığının işaretini arar tanığın yüzünde, davranışlarında. İsteddiği, tanığa yansıttığı imgesi ile tanık üzerinden barışmaktır. Bir bakıma bu ötekenden yansıyan imgesinde kendini yeniden bulma çabasıdır. Tekrarlanarak, “ben”inin bir parçası olmaya başlayan travmatik anılar, önceki sert batıcı özelliklerini yitirirler ve sembolize edilerek öyküye dahil edilirler. Artık mağdur sürekli travma ile ilgili anılarla meşgul değildir. Doğal olarak yeni travmalara karşı bir hassasiyet oluşmuştur, ancak ego, travmatik anıları kontrol altına almakla, “egemenliğine” kavuşmuştur.

Travmatize olmuş toplumların da travmatik anıları ile hesaplaşabilmeleri için iyi tanıklara ihtiyaçları vardır. Batılı ülkelerin tanıklığı Kürtler için önemli olsa da Türklerin tanıklığının sağaltıcı etkisi çok daha yüksek. Türklerden tanıklığa soyunanlar çok az. Ancak az sayıdaki bu insanın tavrı önemli bir ileti içeriyor; “Türkler, yekpare bir bütün değil.” Bu da, Türklerin anonim bir düşmanla özdeşleştirilmesinin önündeki önemli engellerden biri.